

การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา
ชุมชนบักันเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล

**Coastal Resource Management With Community Participation: A Case
Study of Bakunkhoel Community, Tanyongpau Sub - District, Muang District,
Satun Province**

จิราพร โชติพานิช^{1*}, ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์², และประมาณ เทพสงเคราะห์³

^{1*} นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ³ รองศาสตราจารย์ ดร.

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

Abstract

The study of coastal resource management with community participation : A Case study of Bakunkhoel Community, Tanyongpau Sub- District, Muang District, Satun Province aims to study the settlement of the community related to the use of coastal resource and to study the way of community's coastal management and its results which will be developed as proposals for the appropriate management of coastal resource. It is a qualitative research conducted by collecting data from related documents, researches, field trips, interviews and observation with participation and non-participation and community survey. The research was analyzed and presented in descriptive form as its purpose. The findings are as follows.

The settlement of the community is related to its ecological appearance and the use of coastal resource for fishery. The evaluation of settlement is obvious and the use of resources is different in each era.

The degeneration of coastal resource due to the method, the relation, the production and the use of resource lead to the establishment of community to participate in resource management in various forms under the participation of different related sectors, especially government and private development organizations. As a result, the coastal management of the community is systemized and concrete and it has returned the fruitfulness to marine ecology.

The subsistent coastal management with the participation of the community should be collaborated by different sectors in order to strengthen the community to be self-reliant and to support the community to participate in coastal management subsistently, encourage learning, transfer, exchange experiences and carry on wisdom to develop body of knowledge in coastal management and subsistence and being supported by related members and organizations both from government and private sectors.

Keywords: *coastal resource management, community participation, Bakunkhoel Community*

บทคัดย่อ

การศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนปากันเคย ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งและศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนและผลที่เกิดขึ้นที่จะสามารถพัฒนาเป็นข้อเสนอแนะสำหรับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่เหมาะสม การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและภาคสนาม จากการสัมภาษณ์สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมการสำรวจชุมชน วิเคราะห์และนำเสนอด้วยข้อมูลแบบพรรณนาตามวัตถุประสงค์ผลการศึกษาพบว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนสัมพันธ์กับลักษณะภูมินิเวศและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งสำหรับการประกอบอาชีพประมง และมีวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละยุคสมัย

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งอันเนื่องมาจากวิถี ความสัมพันธ์การผลิต และการใช้ประโยชน์ทรัพยากร นำไปสู่การการก่อตัวของชุมชนในการเข้ามาจับบทบาทบริหารจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ ภายใต้การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้สามารถนำไปสู่การจัดการทรัพยากรของชุมชนที่เป็นระบบ เป็นรูปธรรม และคืนความสมบูรณ์แก่ระบบนิเวศชายฝั่ง ซึ่งแนวทางในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ควรมีการประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ เพื่อร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเอง สนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการเรียนรู้ ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และร่วมสืบสานภูมิปัญญา พัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากร และการดำรงชีวิต รวมทั้งการสนับสนุนจากภาคี องค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง, การมีส่วนร่วม, ชุมชนปากันเคย

บทนำ

ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นับวันจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะทรัพยากรชายฝั่งทะเล ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมและเศรษฐกิจของประเทศ ที่ดินชายฝั่งทะเลมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่ามากมาย เช่น ก๊าซธรรมชาติ น้ำ แร่ธาตุ อาหาร ชายหาดและทัศนียภาพอันงดงาม และยังเป็นพื้นที่สำคัญของโครงข่ายคมนาคมที่เป็นประตูเศรษฐกิจของประเทศอีกด้วย ดังนั้นพื้นที่ชายฝั่งทะเลจึงเป็นฐานเศรษฐกิจที่ผลิตสินค้าต่างๆ มากมาย ที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม แหล่งพาณิชย์กรรม และแหล่งท่องเที่ยว แต่ขณะเดียวกันพื้นที่ชายฝั่งทะเลก็ยังเป็นบริเวณที่มีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนในด้านระบบนิเวศ ซึ่งอาจถูกทำลายได้ง่าย ซึ่งปัญหาหลักของพื้นที่ชายฝั่งทะเล คือ การเสื่อมสภาพของที่ดินชายทะเลและทรัพยากรชายฝั่ง รวมถึงการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม โดยการถูกทำลายการตัดทวงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมากเกินไป การใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย และปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดในเขตพื้นที่ชายทะเล ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน ทรัพยากรชายฝั่งที่สำคัญหลายชนิด เช่น ป่าชายเลน ที่ดินชายหาด แนวปะการังหญ้าทะเล และน้ำทะเลใกล้ชายฝั่งได้ถูกทำลายและเสื่อมโทรมลงไปจนอยู่ในขั้นที่ต้องการ การเอาใจใส่และจัดการอย่างเร่งด่วน(กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2555)

จากปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว นำไปสู่แนวคิดในการบริหารและการจัดการทรัพยากร ซึ่งเกิดขึ้นมาตั้งแต่ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ที่เน้นการเพิ่มบทบาทองค์กร

ประชาชนในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (วิชชัย จันจุฬา, 2551: 8) อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรภายใต้ลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคมที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั่วไปนั้นสิ่งสำคัญของการจัดการทรัพยากร คือ การผสมผสานเพื่อลดความขัดแย้งหรือการผูกขาด ดังนั้นเป้าหมายหลักจึงมุ่งไปสู่ชุมชนอันเป็นกลุ่มประชากรกลุ่มแรก และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรในอันดับต้น ๆ (สุชีรา แก้ววิทย์, 2549: 22)ซึ่งเป็นแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนที่เห็นว่าการจัดการดังกล่าวต้องอาศัยแบบแผนที่เป็นมาตรฐานในสังคมนั้น ๆ ชุมชนจะเป็นตัวสร้างกรอบการคิดหาเหตุผลในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นอัตลักษณ์และบุคลิกภาพของสมาชิกในชุมชนของตัวเอง (อุทิศ จิตเงิน, 2542: 10)อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแต่ละชุมชนนั้น เป็นส่วนหนึ่งนำไปสู่รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ที่อาจมีความแตกต่างกัน

สำหรับชุมชน “บ้านแคย” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เป็นชุมชนหนึ่งที่ต้องอาศัยทรัพยากรของพื้นที่ที่เป็นชายฝั่งในการดำรงชีพ ชุมชนมีความผูกพันกับทรัพยากรของพื้นที่อย่างแยกไม่ออก ทรัพยากรที่สำคัญของบ้านแคย ซึ่งเป็นทรัพยากรชายฝั่งได้แก่ ป่าชายเลนคอนหอย หนุ้าทะเล และปะการัง เป็นทรัพยากรที่ชุมชนบ้านแคย ใช้ประโยชน์ และพบว่าทรัพยากรชายฝั่งที่มีอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ได้ประสบปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้น เช่นการใช้เครื่องมือทำการประมงชนิดที่ทำลายล้าง เช่น อวนลากและอวนรุน การวางระเบิดปลา การใช้ยาเบื่อ การใช้อวนกระทุ้งน้ำ อวนล้อม การวางไซปลาเก๋า เป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาน้ำเสียจากโรงงานและจากบ่อทิ้ง ส่งผลต่อทรัพยากรคอนหอย หนุ้าทะเล แนวปะการัง และป่าชายเลนเสื่อมโทรม

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงได้มีการรวมกลุ่ม เรียกตัวเองว่า “บ้านแคย” ได้ร่วมกับชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรต่าง ๆ ของพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการดูแลรักษาป่าชายเลนทรัพยากรสัตว์น้ำต่างๆ โดยช่วยเป็นหูเป็นตาไม่ให้มีการทำลาย และกิจกรรมที่โดดเด่น คือ การตั้งธนาคารกึ่งชุมชนเพื่อการเรียนรู้และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง (สถาบันอิสรา มูลนิธิพัฒนาสื่อมวลชนแห่งประเทศไทย, 2555)เพื่อเป็นการสนับสนุนให้ชุมชนมีการสร้างทุนทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชน การสร้างเสริมเครือข่ายและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนและองค์กรเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรและชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ “ธนาคารกึ่งชุมชน”เสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกและชุมชน ตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อประสานความร่วมมือในการฟื้นฟูและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน

จากความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่มีที่ตั้งบนภูมิศาสตร์ที่เป็นทรัพยากรชายฝั่งอันอุดมสมบูรณ์ ดังกล่าว ผนวกกับความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรต่อการดำรงชีพ ทำให้ชุมชนต้องมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นแหล่งทำมาหากินของสมาชิกในชุมชน อาจกล่าวได้ว่าชุมชนได้มีการจัดการทรัพยากรของตนเองตามแนวคิดในการจัดการทรัพยากร โดยชุมชน ทำให้ผู้วิจัยได้เลือกชุมชน “บ้านแคย” เป็นชุมชนตัวอย่างในการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน โดยทำการศึกษาดังแต่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง ตลอดจนการจัดการกับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนและนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ชุมชนชายฝั่งอื่น ๆ และผู้เกี่ยวข้อง ได้นำไปเป็นแนวทางในการวางแผนจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษาชุมชนบ้านแก่ง จังหวัดสตูล มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่ง
2. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนและผลสำเร็จที่เกิดขึ้น

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน กรณีชุมชนบ้านแก่งตำบลตันหยงโปอำเภอเมือง จังหวัดสตูลครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้มีการดำเนินการวิจัยตามระเบียบ ดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา

ศึกษาหมู่ที่ 3 ชุมชนบ้านแก่ง ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เพราะจากความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ที่มีที่ตั้งบนภูมิศาสตร์ที่เป็นทรัพยากรชายฝั่งอันอุดมสมบูรณ์ ผนวกกับสมาชิกของชุมชนมีความตื่นตัว และตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรต่อการดำรงชีพ รวมทั้งได้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน จนเป็นชุมชนต้นแบบชุมชนหนึ่งที่ภาครัฐให้การยอมรับ และมีวัฒนธรรมเฉพาะในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้

2.1 ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน ตลอดจนการจัดการทรัพยากรของชุมชนจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย ทั้งที่ปรากฏในหนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ รวมถึงข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต

2.2 การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ที่ศึกษา คือ ชุมชนบ้านแก่ง ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล มีวิธีการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

2.2.1 การสังเกต

2.2.1.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตวิถีการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากรและการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยการจดบันทึกในสมุดบันทึกและการถ่ายภาพประกอบ

2.2.1.2 การสังเกตโดยการมีส่วนร่วม ในกระบวนการนี้ ได้ใช้วิธีการ 3 ขั้นตอน คือ การสังเกต การสอบถาม และการบันทึก ในวงสนทนาต่อวิถีการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับการใช้ทรัพยากรและการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2.2.2 การสำรวจชุมชนเป็นการสำรวจลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ทำการศึกษา ได้แก่ ที่ตั้ง ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพของชุมชนบริเวณชายฝั่งทะเล เป็นต้น โดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

2.2.3 การสัมภาษณ์วิธีการสัมภาษณ์จะใช้เครื่องมือในการสัมภาษณ์เป็นแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นแบบไม่เป็นทางการ เพื่อให้ครอบคลุมกับประเด็นที่กำหนดไว้ในขอบเขตด้านเนื้อหาของการศึกษา ซึ่งแบ่งลักษณะการสัมภาษณ์ตามกลุ่มตัวอย่างเป้าหมาย ดังนี้

2.2.3.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ กับกลุ่มผู้นำต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกของชุมชน เป็นต้น

2.2.3.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนา ผู้รู้ เพื่อสัมภาษณ์วิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2.2.3.3 การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ กับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ สำนักงานอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สำนักงานจังหวัดสตูล และนักวิชาการต่าง ๆ เป็นต้น

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การตรวจสอบข้อมูล เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผู้วิจัยจะต้องทำการรวบรวมข้อมูล ไปพร้อม ๆ กับการตรวจสอบข้อมูลเพื่อความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูล โดยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย (สุภาวศ์ จันทวานิช, 2553: 128-130) ซึ่งมีวิธีการดังนี้

3.1.1 วิธีตรวจสอบโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่ต่างกันออกไป เช่น นอกจากการสัมภาษณ์โดยตรงกับกลุ่มผู้นำชุมชน และสมาชิกในชุมชนแล้วนั้น ผู้วิจัยจะทำการการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

3.1.2 วิธีตรวจสอบโดยใช้แหล่งข้อมูลที่ต่างกัน (Data Triangulation) โดยใช้วิธีการ โดยเปลี่ยนแหล่งที่เป็นบุคคลเวลาหรือสถานที่ที่ให้ข้อมูล

3.1.3 วิธีตรวจสอบโดยใช้ผู้เก็บข้อมูลที่ต่างกัน (Investigator Triangulation) โดยผู้วิจัยจะใช้ผู้ช่วยเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ เพื่อทำการยืนยันข้อมูลที่สมบูรณ์และน่าเชื่อถือมากที่สุด

3.2 การวิเคราะห์ได้นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในแหล่งต่าง ๆ ทั้งจากการศึกษาเอกสาร การสังเกต สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์ มาตรวจสอบความถูกต้อง จัดหมวดหมู่เพื่อใช้ประกอบในการเขียนอธิบายการตีความหมาย และวิเคราะห์ตามประเด็นในขอบเขตด้านเนื้อหา

ผลการศึกษา

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนกลุ่มแรก ๆ นั้นสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่เป็นที่พักพิงหลังจากการออกไปประกอบอาชีพ นั่นคือ การทำประมงชายฝั่ง โดยสภาพพื้นที่เป็นแหลมยื่นออกไปในทะเลเหมาะแก่การหยุดพัก และสะดวกในการออกไปประกอบอาชีพ ประกอบกับธรรมชาติของทรัพยากรชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเก็บเกี่ยว จึงเป็นที่มาของชุมชนบ้านกันเคยในปัจจุบัน และวิวัฒนาการของชุมชนกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งนั้น มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนตามวิวัฒนาการที่สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง ตั้งแต่ยุคที่ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับผู้ใช้ประโยชน์ที่มีน้อย การเข้ามามากขึ้นของผู้ใช้ประโยชน์พร้อมด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยมากขึ้นในยุคต่อมา สร้างความเสื่อมโทรมให้กับทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนอย่างชัดเจน

ในช่วงเมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมามีทั้งที่เป็นฝีมือของคนในชุมชนเอง และจากภายนอกชุมชน ซึ่งถ้าโถมเข้ามาเป็นเหตุให้ชุมชนต้องตระหนัก และหยุดคิดที่จะมีการรับมือเพื่อต่อสู้และพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งถือเป็นยุคแห่งการฟื้นฟูทรัพยากร ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน นำไปสู่การจัดการทรัพยากรของชุมชนที่เป็นระบบและเป็นรูปธรรม ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน มีความสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานที่มาจากการประชุมประสานการอนุรักษ์และการพัฒนา ดังนี้

1.1 การสร้างจิตสำนึกให้กับสมาชิกของชุมชน และบุคคลภายนอกในการอนุรักษ์หวงแหนทรัพยากร และเห็นความสำคัญของทรัพยากรที่มีต่อมวลมนุษย์

1.2 การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนและบุคคลภายนอกในการเฝ้าระวังสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ต่อความเสียหายของทรัพยากรชายฝั่ง

1.3 การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งในรูปแบบต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดในส่วนของกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชายเลนตามแนวทางของชุมชนเป็นไปในลักษณะการปลูกทดแทนในส่วนที่โดนทำลายไปแล้วหรือเสื่อมโทรม การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนโดยคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับป่า เช่น การใช้ประโยชน์ไม้โกงกาง เพื่อการสร้างบ้านเรือน คอกสัตว์ มีการใช้ตามความเหมาะสม ไม่ทำลายล้าง การอนุรักษ์สัตว์น้ำ เป็นกิจกรรมสำคัญที่สมาชิกชุมชนทุกคน มีจิตสำนึกด้วยตัวเอง โดยการจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ ไม่จับสัตว์น้ำขนาดเล็ก หรือเมื่อติดเครื่องมือมาแล้วก็จะมีการปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ

1.4 การกำหนดเขตอนุรักษ์ และเขตควบคุมการทำประมงผิดกฎหมายทำลายล้าง

2. การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยภาครัฐ การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยภาครัฐนั้น ควรดำเนินการในลักษณะ ดังนี้

2.1 การให้ความรู้แก่ชุมชน ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับความรู้ที่เป็นพื้นฐานของการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ไม่ว่าจะเป็นความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน สัตว์น้ำ ตลอดจนทรัพยากรทางทะเลที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างปะการัง ภูเขาทะเล คอนฮอยอย่างต่อเนื่อง

2.2 การส่งเสริม สนับสนุนการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากร เช่น ส่งเสริมการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำด้านอาชีพแม่บ้านจัดทำอาชีพ เช่น กะปิ หอยกะพง การปลูกป่าทดแทน เป็นต้น ซึ่งในการส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ต้องเริ่มจากชาวบ้าน หรือชุมชนก่อน และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะเป็นฝ่ายสนับสนุนช่วยเหลือและให้ความดูแล

2.3 การเฝ้าระวังและฟื้นฟู กิจกรรมการเฝ้าระวังและฟื้นฟู เป็นกระบวนการหนึ่งของการจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐ และควรมีส่วนร่วมโดยชุมชนเจ้าของพื้นที่ด้วย

2.4 การใช้กฎหมายเป็นการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในแนวทางของการบังคับใช้กฎหมายซึ่งมีความจำเป็นในหลายกรณี โดยเฉพาะความรุนแรงของทรัพยากรชายฝั่งที่ถูกทำลาย

3. แนวทางในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน ควรมีการประสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ นำไปสู่แนวทางในการจัดการ 4 แนวทาง คือ

3.1 ร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรเกษตร (กลุ่มบักนเคย) ให้สามารถพึ่งตนเองได้

3.2 ร่วมสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน

3.3 ร่วมเรียนรู้ ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนประสบการณ์

3.4 ร่วมสืบสานภูมิปัญญาพัฒนาองค์ความรู้

ซึ่งอาศัยวิธีการหรือกระบวนการทำงานตามแนวทางดังกล่าวข้างต้น ดังนี้

1. เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นเป้าหมายในการทำงานด้านการอนุรักษ์ให้มีความตระหนักและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์

2. เสริมสร้างกระบวนการกลุ่มในการทำกิจกรรมต่าง ๆ กล่าวคือ ในการทำกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ ของกลุ่ม จะให้สมาชิกกลุ่มรวมตัวกัน โดยนำกระบวนการกลุ่มมาใช้ในการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

3. เสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานและในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม โดยการทำงานกลุ่มนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมถือเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาสมาชิกกลุ่มหรือคณะกรรมการกลุ่ม มีความจำเป็นที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม

วิธีการอื่น ๆ ที่สมาชิกชุมชนбакันเคย นำมาใช้เป็นแนวทางในการทำงาน ได้แก่

1. การกระตุ้นสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งให้กับคนในชุมชนผ่านการดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ

2. ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีความร่วมมือต่าง ๆ ในการดำเนินงานกิจกรรมกลุ่ม เพื่อให้กิจกรรมของกลุ่มสามารถดำเนินงานต่อไปได้

3. สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหมู่บ้านหรือกลุ่มอื่น ๆ ทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด ในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

จากแนวทางข้างต้น จะเห็นได้ว่าชุมชนที่สามารถวางแผนการจัดการตนเองได้ จะเกิดขึ้นก็ด้วยความร่วมมือของทุกองค์ประกอบทั้งความรู้ ความเข้าใจ การวิเคราะห์สภาพในให้ต้องแท้ การกำหนดทิศทางอย่างมีเป้าหมาย การวางแผน และการปฏิบัติการของคนในพื้นที่นั้น ๆ เอง แม้ชุมชนбакันเคยมิได้สมบูรณ์แบบจากบริบทดังกล่าวทั้งหมด แต่วันนี้การเริ่มต้นที่มีกระบวนการนำไปสู่การมีส่วนร่วมภายในชุมชนเอง ถือเป็นผลสำเร็จในระดับที่น่าพอใจ

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน บากันเคยที่พบว่า การตั้งถิ่นฐานของผู้คนกลุ่มแรก ๆ นั้นสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ของพื้นที่ และวิวัฒนาการของชุมชนกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่งนั้น มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กับทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน ตามวิวัฒนาการที่สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง ตั้งแต่ยุคที่ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับผู้ใช้ประโยชน์ที่มีน้อย การเข้ามามากขึ้นของผู้ใช้ประโยชน์ พร้อมด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยมากขึ้นในยุคต่อมา สร้างความเสื่อมโทรมให้กับทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนอย่างชัดเจน ในช่วงเมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมา ทั้งที่เป็นฝีมือของคนในชุมชนเอง และจากภายนอกชุมชน เป็นสาเหตุให้ชุมชนต้องตระหนัก และหยุดคิดที่จะมีการรับมือเพื่อต่อสู้และพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งถือเป็นยุคแห่งการฟื้นฟูทรัพยากร ภายใ้การมีส่วนร่วมของชุมชนกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน นำไปสู่การจัดการทรัพยากรของชุมชนที่เป็นระบบ และเป็นรูปธรรมนั้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เป็นระบบพลวัต (Doxiadis, 1976 อ้างโดย วิลาวัณย์ ภมรสวรรณ, 2551) ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์สังคมและสภาพภูมิประเทศที่

รวมกันเป็นระบบ และเมื่อพิจารณาสภาพที่ตั้งของชุมชน พบว่า เป็นการตั้งถิ่นฐานตามแนวยาว (Linear Settlements) สอดคล้องกับเลียงและมอร์แกน (Leong and Morgan, 1982) ซึ่งกล่าวว่าส่วนใหญ่ปรากฏในบริเวณที่เป็นที่ราบ บ้านเรือนตั้งเรียงยาวไปตามปัจจัยที่ตั้งพื้นฐาน ได้แก่ แม่น้ำคลอง ชายฝั่งทะเล และถนน โดยในเขตที่เป็นชุมชน การค้าหรือทางแยกของเส้นทางคมนาคมบ้านเรือนมักตั้งเป็นกลุ่มติดต่อกัน ส่วนบริเวณที่อยู่ไกลออกไป บ้านเรือนจะตั้งอยู่ห่างกัน และมีพื้นที่ด้านหลังเป็นพื้นที่การเกษตร

สำหรับแนวทางการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนบวกันเคยประกอบด้วย 4 แนวทาง คือ 1) ร่วมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์การเกษตร (กลุ่มบวกันเคย) ให้สามารถพึ่งตนเองได้ 2) ร่วมสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน 3) ร่วมเรียนรู้ ถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และ 4) ร่วมสืบสานภูมิปัญญาพัฒนาองค์ความรู้ นั้นพบว่า มีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่พัฒนามาจากการประชุมประสานการอนุรักษ์และการจัดการ เน้นการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้าด้วยกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ยอมรับการพัฒนาเป็นกิจกรรมที่จำเป็น ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับว่าสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นทรัพยากรที่จำเป็นต่อการพัฒนา และจะต้องมีการจัดการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์บางส่วนไว้ให้อนุชนรุ่นต่อไป

จากแนวทางดังกล่าว ชุมชนบวกันเคยได้นำรูปแบบการมีส่วนร่วมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ เริงชัย ต้นสกุล และคณะ (2540) ชูชาติ หนูสูง (2546) นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) และชยุต อินพรหม (2547) ที่ต่างก็ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และนำไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมและยั่งยืน สิ่งสำคัญที่สุด คือ การสร้างกลไกและเครือข่ายความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการกำหนดแนวทางและมาตรการสนับสนุนที่เหมาะสมของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการจัดการทรัพยากร โดยรูปแบบของการบริหารและจัดการทรัพยากรจะอิงอยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติการแข็งขันของชุมชน และองค์กรชุมชน การบริหาร และการจัดการทรัพยากร โดยองค์กรชุมชนไปสู่สัมฤทธิ์ผลของการปฏิบัติ และนำไปสู่การเกิดองค์ความรู้ใหม่ขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรนำไปปรับใช้กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีฐานทรัพยากรใกล้เคียงกัน หรือประยุกต์ใช้กับชุมชนที่มีทรัพยากรที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมของแต่ละชุมชน

1.2 นำแนวทางการจัดการแบบมีส่วนร่วมมาประยุกต์ใช้กับการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

ศึกษาการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกับชุมชนอื่น ๆ ทั้งที่เป็นทรัพยากรชายฝั่งและทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ และเป็นแนวทางให้แก่ชุมชนต่าง ๆ นำไปปรับใช้ให้เหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. 2555. ชายฝั่งทะเลของไทย. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2555, จาก

<http://www.dmcr.go.th/marinecenter/coastalzone.php>.

- ชยุด อินพรหม. 2547. ทูทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษา สภากานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด อำเภอดะโหมด จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยทักษิณ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชูชาติ หนูสุก. 2546. การจัดการป่าชุมชนป่าชายเลนบ้านดาโตะ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- รัชชัย จันจุฬา. 2551. กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชาวบ้านเพื่อการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรในชุมชน. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2543. เก็บที่โล่งแ่แรกหญ้า : คัดสรรข้อเขียนในรอบทศวรรษว่าด้วยทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และอื่น ๆ. เชียงใหม่: มูลนิธิโดยด้าแห่งประเทศไทย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2543. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- เริงชัย ต้นสกุล และคณะ. 2540. การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นกรณีศึกษา จังหวัดตรัง และจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วิลาวัลย์ ภมรสวรรณ. 2551. แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์และเอกลักษณ์ชุมชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันอิศรา มูลนิธิพัฒนาสื่อมวลชนแห่งประเทศไทย. 2552. ชนาคารกึ่ง" บ้านบากันเคย จุครวมใจชาวชายขอบสตูล. สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2555. จาก <http://www.isranews.org/codi/index.php>
- สุชีรา แก้วรักษ์. 2549. ศักยภาพของชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรเชิงเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชุ่มน้ำเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุภางศ์ จันทวานิช. 2553. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทิศ จิตเงิน. 2542. แนวคิดการสร้างพลังชุมชนในพุทธปรัชญา. กรุงเทพฯ : กระทรวงสาธารณสุข,สำนักงานปลัดกระทรวง.
- Leong, G. C. and Morgan G. C. 1982. Human and Economic Geography (2nded). Kuala Lumpur: Oxford University Press.